

Лариса Володимирівна Данілова,

начальник відділу організації
виховної роботи студентів
Херсонського національного
технічного університету,
м. Херсон, Україна

УДК 37.013.42:177.72-057.875

ПОЧУТТЯ МИЛОСЕРДЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ЯКІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Рассмотрено содержание понятия «милосердие» как личностного качества. Качество милосердие содержит три важных аспекта: деятельностной, интеллектуальной и эмоциональной, которые подвластны моральным нормам, правилам и образцам.

Ключевые слова: добродетельная деятельность, милосердие, молодежь, студенчество, социальное поведение, человеколюбие.

The article discusses the meaning of "mercy" as a personal quality. Mercy feeling includes three important aspects: active, intelligent and emotional, which obey the moral norms, rules and patterns.

Key words: charity work, charity, youth, students, social behavior, charity, humanity, mercy.

Милосердя як суспільна проблема в умовах сьогодення посідає чільне місце у процесі суспільного виховання молоді, її морально-духовного формування. Формування почуття милосердя є неможливим без переведення зовнішніх вимог (моральних норм, правил, зразків) у внутрішній план діянь особистості. Це потребує формування свідомо-емоційного ставлення до моральних еталонів, єдності з переживаннями особистого змісту діяльності. Процес формування милосердя має ґрунтуватися на взаємозв'язку та єдності трьох важливих аспектів: 1) *діяльного*, 2) *інтелектуального*, 3) *емоційного*. Важливою характеристикою емоційного аспекту є здатність людини до емпатійних почуттів, спрямованих на зовнішній об'єкт. Необхідною умовою діяльнісного компонента постає здатність допомогти будь-кому за потреби. Враховуючи ці вимоги, милосердя можна тлумачити як моральну якість особистості, що визначає здатність людини до співчуття, уважного, дбайливого ставлення до оточуючих, дійової допомоги та людяності.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що поняття «милосердя» завжди розглядали як ціннісну, моральну якість, що свідчить про духовне багатство особистості. Структурними компонентами цього поняття є співчуття та любов до ближнього, терпимість та миролюбство, повага до людей та захист їхньої гідності,

християнські та загальнолюдські цінності, здатність до емпатії, готовність проявити активну дієву участь у турботі до оточуючих.

Оскільки почуття милосердя має бути діяльним, завдання науково-педагогічного працівника полягає в тому, щоб виховати, розкрити добрі почуття в особистості, інакше негативні сторони знайдуть вияв у діях. Благодійну діяльність як чинник розбудови соціуму, її роль у процесі суспільного формування особистості досліджували І. Зверева, Л. Корецька, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін. Проте проблема формування почуття милосердя під впливом благодійної діяльності залишається актуальною, як свідчать психологічні дослідження Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона, О. Леонтьєва, К. Левіна, Ж. Піаже, Ф. Райса, С. Холла. Вік від 17 до 23 років є сенситивним для самоусвідомлення власних психічних якостей і рис, моральної самооцінки, самоформування, самовираження, самоствердження, тому є важливим для формування моральних цінностей і проектування власної поведінки на засадах гуманістичного ідеалу, що передбачає надання допомоги і співпереживання нужденному.

Питання окресленої теми розглядають у контексті світоглядних змін сучасного суспільства. Так, дослідники Т. Андрієва, Т. Бабенко, Н. Вишнівська Ю. Глінчук, В. Гурін, Л. Кириченко, Л. Лук'янець Я. Потапенко, О. Скриль, М. Яновська розглядають

проблему милосердя у царині морального виховання учнів як молодшого, так і старшого віку, оскільки ця якість має формуватися від початку розвитку особистості.

Метою нашої статті є аналіз змістовних складників почуття милосердя, визначення їх ролі у становленні особистості, визначення соціальної активності та життєвої позиції.

Так, В. Сухомлинський акцентував на тому, що милосердя передбачає не лише самовідданість і доброзичливість, а й розуміння іншої людини, співчуття, участь в її житті. І найголовніше, ... милосердя опосередковано служінням, завдяки чому воно підноситься над милостинею, послугою, допомогою [14].

Зокрема, Н. Вишнівська у понятті «милосердя» поєднує два аспекти: *духовно-емоційний* і *конкретно практичний*. Без першого милосердя вироджується у холодну філантропію, а без другого – в порожню сентиментальність. Милосердя здатне подолати бар'єри між своїми і чужими, зблизити людей. Основні якості милосердної особистості: *позитивні* – співпереживання, співчуття, причетність, турбота про інших, практична допомога іншим; *негативні* – замкненість, байдужість, відлюдність, показне співчуття, холодна філантропія тощо. У практичному аспекті милосердя є прагненням допомагати людям. Допомогу під впливом сердечного співпереживання відрізняють від простих людських актів милосердя, що є етичною цінністю. Сенс категорії милосердя полягає в тому, щоб діяльнісно допомогти іншому самореалізуватися [7].

Процес формування почуття милосердя стосується безпосередньо соціальних якостей особистості, що виявляються у діях, вчинках, ставленні до інших. К. Абульханова-Славська вважає, що за цими виявами можна зрозуміти внутрішній світ особистості, її духовні та моральні якості [1], що створюють можливість не лише пізнання соціальних якостей особистості, а й формувального на них впливу.

Як свідчить аналіз філософської, педагогічної, соціально-педагогічної літератури, милосердя є головним спонукальним чинником благодійності. М. Бердяєв, М. Вебер, С. Григор'єв, Т. Шипунова, П. Флоренський та інші доводять, що благодійна діяльність зумовлена розвитком потребно-мотиваційної сфери особистості, адже добродійність, милосердя і співчуття є соціальними за сутністю.

На соціально-педагогічний зміст добродійної діяльності та різнорівневий зміст мотиваційних чинників її здійснення звертає увагу Н. Сейко. Серед них чільне місце посідає загальносоціальна та макромотивація, що забезпечують прагнення суспільства до суспільного миру, де добродійність стосується безпосередньо соціально незахищених верств населення і є своєрідним «страхуванням від ризиків» для населення з більш високим рівнем добробуту» [11]. Проте Н. Сейко вважає стрижнем благодійної діяльності індивідуальну мотивацію, в якій простежується прагнення особистості: реалізувати потреби у визнанні та самоактуалізації; підтвердити власну статусну

позицію; соціальної справедливості як прояв християнського милосердя тощо [11].

Підтримуючи точку зору Р. Апресяна [2] про припустимість будь-яких мотивів у процесі добродійності, Т. Алексєєнко доводить недоцільність протиставлення милосердя і добродійної діяльності, оскільки серед сучасних благодійників зустрічаються ті, хто зацікавлений у публічній самопрезентації успішності власного бізнесу, тобто виокремлює мотив самоствердження і корисливості та в отриманні податкових пільг, отже мотив корисливості. Така благодійність, на думку автора, суперечить суті добродійності як безкорисливої діяльності [3].

Проте ще Т. Веблен, аналізуючи мотиви добродійної діяльності, зазначав, що навіть у тих предметах, які начебто слугують лише показним цілям, завжди можна виявити елемент деякої уявної корисності, принаймні для тих, на кого добродійна діяльність спрямована [6].

На думку В. Соловйова [13], С. Булгакова [5], «допомога» у свідомості людей передусім асоціюється з підтримкою, піклуванням, співучастю, співчуттям та розумінням. Це необхідно кожній людині, попри специфіку проблеми, що вирішується.

Таким чином, добродійна діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, ґрунтуючися на загальнолюдських принципах гуманності та взаємодопомоги, здійснюється безкорисливо. Вона забезпечується формуванням духовності особистості кожного громадянина соціуму, моральної спрямованості її психічної діяльності, інтересів, поглядів, думок, чеснот тощо. Серед цього розмаїття формуються особистісні та суспільні чесноти: доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, добродійність, чесність, повага, правдивість, справедливість, гідність, повага до людей, терпимість, благородство, вірність, мужність, великодушність, витримка, гідність, щирість, жертвовність, скромність, сміливість, співчуття, працелюбність, бережливість тощо. До того ж, вони проходять через емоційну сферу особистості, її психіку. Від цієї сфери залежить прийняття або відмова від благодійної діяльності, адже примусити до прояву милосердя неможливо, це має відбутися усвідомлено, стати власним надбанням.

Не випадково, що у працях Ю. Глінчук [8] засади формування почуття милосердя пов'язані з молодшим шкільним віком. Підкреслено, що молодший шкільний вік є сензитивним для формування цієї якості, оскільки учні початкових класів чутливі до оточуючого середовища, виявляють інтерес до змісту моральних правил. Так, О. Скриль наголошує, що формування милосердя доцільно застосовувати у підлітковому віці, адже в цей період формуються моральні переконання людини, сприймаються ідеали моральності не через конкретну людину, а через узагальнений образ. Тому вчитель має надати учням більше інформації про людей, які є взірцями милосердя і на підставі досвіду яких формується уявлення про ідеал гуманної людини [12].

Зазначена проблема стосується людей будь-якого віку. Розвиток милосердя бере початок з раннього родинного виховання, що забезпечується взаємодією батьків, вихователів дошкільних та вчителів навчальних закладів, кураторів студентських груп та соціальних служб ВНЗ. Результатами цієї діяльності стане сформованість милосердного ставлення не лише до людей, а й до всього живого, адже чільним компонентом структури поняття «милосердя» є любов, що породжує духовну щедрість. Через любов розвивається прагнення дарувати радість оточуючим. Для цього необхідно формувати вміння захищати слабшого (людину чи тварину, сироту), несправедливо ображеного, а також бути готовим безкорисливо допомагати нужденним, відгукуватися на радість або засмучення ближнього.

У становленні сучасних поглядів на проблему формування почуття милосердя у молоді певної значущості набувають ідеї педагогіки та психології ненасилля, що спрямовані на забезпечення безконфліктної взаємодії між різними соціальними та етнічними групами. Тому В. Сухомлинський вважав, що формування таких особистісних якостей необхідна. Їх інтеграція повинна створювати передумови виникнення гуманістичних відносин як життєвої позиції кожної особистості. Серед таких інтегральних якостей і характеристик він виокремлював терпимість і миролюбство, з якими пов'язано почуття милосердя, осередком формування якого є загальнолюдські цінності: *добро, милосердя, повага до батьків, піклування про старших і нездолених людей, інвалідів*, тобто «азбука формування людяності» [14].

Функціонування норм у моральній діяльності забезпечується двома типами моральної мотивації. По-перше, визначення моралі здійснюються на основі негативних емоцій (розкаянь совісті), яких особа прагне уникнути (на стадії боротьби мотивів людина думає про наслідки своєї відмови від морального вчинку). По-друге, моральна поведінка може бути викликана прагненням до позитивних емоцій (коли людині приємно робити людям добро, вона не замислюється про те, як би вона себе відчувала, якби не зробила цього добра). Через здійснення добродійних вчинків затверджується гідність і самоповага, що не може не спричинити радість. Як стверджує А. Разін, у поведінці другого типу «позитивна мотивація... вноситься до етично схвалюваної дії не з боку будь-яких особливих етичних, а з боку вищих соціальних потреб особи» [10].

Важливими для розуміння сутності соціально значущих якостей є концептуальні розробки І. Бега, який пов'язує цей феномен з відповідністю складників морального «Я»-образу особистості [4]. Соціальна психологія досліджує взаємини особистості, групи (Г. Андреева) та якість виконання соціальних ролей членами різних малих груп (Я. Коломинський, Н. Лукашевич, О. Пригожин). Соціальні психологи погоджуються, що: для високого рівня розвитку особистості характерне домінуванням суспільно значущих відносин; будь-яка сумісна діяльність у групі передбачає ситуації спілкування, за якої визначаються

якості особистості; залежно від наявності певних якостей особистість по-різному проявляється у групі шляхом порівняння себе з іншими чи через самоствердження. У соціальній психології наголошено, що соціальні якості формуються в умовах тих реальних соціальних груп, в яких особистість функціонує.

Студентський вік є періодом більш інтенсивного соціального становлення особистості. Це період пошуків самоствердження і самостійності, морального вдосконалення та формування соціальної зрілості, розвитку професійного мислення та образу поведінки, тобто періодом, що суттєво впливає на подальші роки життя. Цьому віку властиві не лише романтичність, активність, творчі прагнення, пошук відчуття новизни і нетерпіння до рутини, а й надмірна чутливість, хворобливе самолюбство, підвищена недовірливість та імпульсивність поведінки, максималізм, нестійкість суджень. Ці особливості не потрібно ігнорувати, оскільки морально-психологічна нестійкість, підвищена емоційна заостреність і динамічність є своєрідним підґрунтям, завдяки якому відбувається становлення і самоствердження особистості.

Взаємодія студентства з навколишнім середовищем складається і здійснюється у системі об'єктивних відносин, його навчання і соціального буття, де відбувається засвоєння матеріальних і духовних надбань та їх складників. За реальними зв'язками, що об'єктивно складаються у процесі взаємин, знаходимо складну мережу проявів, очікувань, інтересів, різноманітних позицій, за якими закріпилися міжособистісні установки. Характер зв'язків, що склалися, визначається завдяки реальним чинникам спільної діяльності у студентському середовищі і соціумі загалом.

Рівень сформованості морально-духовних якостей у студентів, зокрема милосердя, виявляється у відносинах, діяльності, спілкуванні. Про високий рівень сформованості готовності молоді до прояву милосердя свідчать глибина морального відчуття, здатність до емоційного переживання, мук совісті, страждання, сорому і співчуття, а також стійкість позитивних звичок і звичних норм поведінки, наявність активної життєвої позиції, зрілість моральної свідомості (здатність аналізувати, тлумачити явища життя з позицій етичного ідеалу, давати їм самостійне оцінювання).

Так, Л. Корецька вважає, що вивчення регіонального досвіду соціально-педагогічного потенціалу добродійності дасть змогу за допомогою різних соціальних інституцій, адміністративно-організаційних форм і методів соціальної підтримки використовувати елементи цього досвіду в організації соціального захисту населення у процесі створення суспільних форм добродійності у сучасних умовах [9]. Це сприятиме формуванню почуття милосердя не лише на ранніх етапах онтогенезу, а й упродовж усього життя.

Система формування у ВНЗ має бути спрямована на практичне втілення соціальних компетентностей студентів шляхом залучення до соціальних форм діяльності. Для прояву вчинку милосердя студенту за рахунок благодійної діяльності необхідно володіти

певними вміннями, навичками, здібностями, що здатні сприяти встановленню контактів з іншими людьми (комунікативними); забезпечувати чітку організацію та системність виконання завдань. Також студент повинен уміти відстоювати власну позицію, аналізувати події, передбачати результати, складати план дій тощо. Формування критичного мислення – це один із ефективних механізмів протистояти стереотипам та упередженості у міжособистісних відносинах. До того ж, емпатія підтримує сприйняття іншого таким, який він є, дає змогу краще розуміти інших, щоб приносити їм радість завдяки тому, що хтось їх розуміє.

Таким чином, милосердя є рушієм соціальної спрямованості особистості студентської молоді. Воно відтворює її уявлення особистісних ціннісних якостей, обов'язку та відповідальності щодо визначення позицій майбутньої соціальних ролі та активності, готовності до подальшої практичної соціальної діяльності.

Студентська молодь – це соціально-демографічна група, яка переживає період становлення соціальної зрілості, адаптації до соціального буття та майбутніх змін. Їй властиві визначальні механізми свого віку, що залежать від соціально-економічного розвитку суспільства, рівня культури, умов життєдіяльності тощо. Ця особлива соціальна група постійно перебуває у фокусі дослідників (педагогів, психологів, соціологів), оскільки саме вона є чутливим індикатором суспільних змін та визначає потенціал розвитку суспільства, що створює сприятливі умови для виховання інтегральної особистісної якості – соціальної спрямованості.

Використані літературні джерела

1. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни [текст] / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. *Апресян Р.* Дилеммы благотворительности [текст] / Р. Г. Апресян // *Общественные науки и современность.* – М. : 1997. – № 6. – С. 56–67.
3. *Алексеевко Т. Ф.* Теоретико-методологічні основи формування соціально значущих якостей особистості у груповій добродійній діяльності [Електрон-

ний ресурс] : зб. наук. праць / Т. Ф. Алексеевко. – Вип. 16. – Кн. 1 – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Tmpvd/2012_16_1/. – Назва з екрана.

4. *Бех І. Д.* Виховання особистості: Сходження до духовності [текст] / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2006. – 272 с.
5. *Булгаков С. М.* Христианство и социальный вопрос [текст] / С. М. Булгаков // *Два града. Исследования о природе общественных идеалов.* – СПб. : Изд-во РГХИ, 1997. – С. 80.
6. *Веблен Т.* Теория праздного класса [текст] / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1981. – 367 с.
7. *Вишнівська Н. В.* Поняття милосердя і його виховання у дітей [Електронний ресурс] / Н. В. Вишнівська. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>.
8. *Глінчук Ю. О.* Формування милосердя у дітей молодшого шкільного віку в умовах кардіоревматологічного санаторію [текст] : автореф. дис ... канд. пед. наук / Ю. О. Глінчук. – Вінниця : [б. в.], 2011. – 20 с.
9. *Корецька Л. О.* Становлення і розвиток соціальних інституцій в умовах освітньо-виховного простору Півдня України (друга половина XIX – початок XX століть) [текст] / Л. О. Корецька – Херсон: [б. в.], 2015. – 232 с.
10. *Разин А. В.* От моральных абсолютов к конкретной действительности [текст] / А. В. Разин. – М. : МГУ, 1999. – 380 с.
11. *Сейко Н. А.* Добродійність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) [текст] / Н. А. Сейко // *Київський навчальний округ : монографія.* – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2006. – 448 с.
12. *Скриль О. І.* Висвітлення питання формування милосердя як складника морального становлення підлітків у науковій літературі другої половини XX ст. [текст] / О. І. Скриль // *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* – 2013. – № 5. – С. 61–68.
13. *Соловйов В. С.* Оправдание добра. Нравственная философия [текст] / В. С. Соловйов. – М., 1988. – Т. 1. – С. 21.
14. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : в 5 т. [текст] / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1997. – Т. 4. – 546 с.